

Keywords: boarding schools, the reform of boarding schools system, sociological methodology, sociology of education, actor-network theory.

Альохін М.

СМИСЛОЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ ТА ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ІНДУСТРІАЛЬНИХ РЕГІОНІВ

У статті розкривається поняття смисложиттєвих цінностей та орієнтацій. Висвітлюється їх класифікація та механізми формування в учнівської молоді. Автором наводяться результати власного соціологічного дослідження щодо визначення цінностей та життєвих орієнтирів старшокласників індустріальних регіонів України, статистичні дані порівнюються із результатами аналогічних розвідок. Прослідковується динаміка та характер змін смисложиттєвих цінностей сучасної учнівської молоді.

Ключові слова: смисложиттєві цінності, ціннісна орієнтація, українська молодь, індустріальний регіон.

Постановка проблеми. Самоактуалізація та самореалізації особистості – чи не найважливіша проблема кожної людини, розв'язання якої, безумовно, пов'язано із формуванням успішної життєвої траєкторії, вибором пріоритетів та цінностей, що визначатимуть її долю. Особливо вразливою категорію у аспекті істинності/хибності розстановки життєвих пріоритетів залишається молодь, адже відсутність власного багатого досвіду, помножена на стрімкий суспільно-політичний та інформаційний прогрес, що ускладнює вибудову чітких прогностичних оцінок стосовно політико-правового та соціально-економічного становища держави, часто не дозволяє зробити правильний вибір, таким чином породжуючи численні суперечності у її життєвих стратегіях, порушуючи їх внутрішню логіку і цілісність. Крім того, останнім часом все інтенсивніше відбувається маргіналізація українського суспільства, спостерігається активна молодіжна еміграція, а на ринку праці посилюються тенденції молодіжного безробіття. Таким чином, молоді все складніше в умовах соціально-економічної нестабільності, міждержавного військового протистояння, політичного фіаско постмайданівських сил та глибокого культурного занепаду обрати правильні смисложиттєві цінності та орієнтири. Ще більш трагічною ситуація видається у молоді індустріальних регіонів України, які у

своїй більшості є депресивними: характеризуються тривалою стагнацією, низькою інтенсивністю господарської діяльності, мало диверсифікованою галузевою структурою економіки та низьким розвитком соціальної сфери. Усе вищезазначене об'єктивно впливає на формування смисложиттєвих цінностей та орієнтацій сучасної молоді, перетворюючи їх на складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності молодої особи, визначає її загальний підхід до світу, до себе, надаючи сенс і напрям особистим позиціям, поведінці, вчинкам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти формування життєвих цінностей стратегій розглянуті у наукових працях видатних вчених: В. Франкла, А. Маслоу, Р. Мертона (життєві цінності); Е. Гуссерля, П. Бергера (життєвий світ); Н. Кантора (життєві завдання). Серед українських науковців проблема сенсу життя та ціннісних орієнтацій молоді представлена у науковому доробку В. Арбеніної, В. Бакірова, О. Балакіревої, Є. Головахи, О. Злобіної, В. Ніколаєвського, С. Оксамитної, Н. Победи, Л. Сокур'янської, І. Шеремет, Н. Шуст, О. Якуби, О. Яременка та інших.

Виявлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Актуальність теми зумовлена недостатністю вивчення питання життєвих планів і стратегій учнівської молоді індустріальних регіонів, що породжує необхідність аналізу соціологічних досліджень їх змісту та трансформації з урахуванням соціально-групових та регіональних особливостей.

Метою статті є виявлення особливостей формування життєвих стратегій учнівської молоді промислових регіонів в умовах сучасного поступу українського суспільства та державності.

Виклад основного матеріалу. Українські та світові вчені часто розглядають проблему смисложиттєвих цінностей та орієнтацій у контексті більш широкого феномену – сенсу життя. Так, В. Франкл визначає смисл провідним чинником особистісного розвитку і усього життєвого шляху особистості; вказуючи на те, що відсутність в індивідууму цього сенсу призводить до усталених переживань внутрішньої спустошеності, фрустрації та втрати бажання жити. А. Адлер також наголошує на значущості пошуку особистістю сенсу життя як детермінанти особистісного розвитку. С. Рубінштейн наголошує на соціальній спрямованості та альтруїстичності смислу життя. Поряд із тим К. Абульханова-Славська наголошує на високій значущості індивідуального аспекту феномену сенсу життя, підкреслюючи, що особистість часто має протистояти соціальному тиску та соціальним стереотипам, вибудовуючи власний смисл й

життєві плани, а не лише засвоюючи соціальні стереотипи «успішної людини» шляхом ідентифікації.

Поняття цінностей, що надзвичайно широко використовується у філософській та іншій спеціальній літературі, вказує на людське, соціальне і культурне значення певних явищ дійсності. М. Головатий визначає цінності як певні ідеї чи погляди, за допомогою яких люди задовольняють свої потреби та інтереси.

У сучасних наукових дослідженнях єдиної класифікації цінностей не існує, тож дослідники систематизують їх по-різному: за об'єктом засвоєння (матеріальні, морально-духовні); за метою (егоїстичні, альтруїстичні); за рівнем узагальненості (конкретні, абстрактні); за способом вияву (ситуативні, стійкі); за роллю в діяльності людини (термінальні, інструментальні); за приналежністю (індивідуальні, групові колективні, суспільні, національні, загальнолюдські); за змістом діяльності (пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.) [5].

У соціологічному аспекті цінності розглядаються як нормативи або регулятори діяльності. Тут їх доцільно розділяти на цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі, цінності-засоби. Найбільш поширеною класифікацією цінностей на філософському рівні вважається розподіл на релігійні, етичні, естетичні, логічні й економічні.

Ціннісними орієнтаціями переважна більшість науковців вважає сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, що визначають спрямованість життєдайності кожної людини. Джерелом їх формування виступають сенсожиттєва активність особистості, рівень домагань та орієнтації у процесі досягнення конкретних цілей [4].

В. Ядов вказує, що під ціннісними орієнтаціями слід розуміти інтегративні, вільно та відповідально обрані установки, що є більш широкими та включеними для особистості, аніж інші, навіть базові, соціальні установки, ідеали чи орієнтири.

Таким чином, ціннісні орієнтації молоді – це складне утворення, що синтезує у собі різні форми взаємодії суспільного та індивідуального в підлітковій особистості, специфічні форми усвідомлення нею картини навколишнього світу, свого минулого, сьогодення та майбутнього, сутності власного «Я».

Важливо відзначити, що саме у роки молодості індивідууми набувають основні знання, уміння та якості особистості. Слід зауважити, що за нашими спостереженнями, молодь акцентує увагу на західних, американських якостях особистості (впевненість у собі, цілеспрямованість, життєрадісність, раціоналізм, самоактуалізація),

відсуваючи на задній план такі якості, які сьогодні більше цінує старша генерація людей: відповідальність, доброта, толерантність, чуйність тощо. Необхідно зважити на певний максималізм молоді, на агресивне вторгнення в вітчизняну свідомість західної, американської культури, а також на динамічні економічні, культурні та соціальні кризи, які переживає наша країна в цей складний період [3].

Проблема формування та реалізації життєвих стратегій учнівської молоді входить у коло тем, що становлять науковий інтерес як для аналізу цієї соціально-демографічної групи, так і для розуміння подальших перспектив розвитку всього суспільства. Учнівська молодь являє собою суб'єкт суспільних відносин, тому нестійкість життєвих стратегій є наслідком перехідності її соціального статусу і лабільності свідомості.

Емпіричною базою дослідження стали старшокласники закладів середньої освіти Кривого Рогу Дніпропетровської області. Надійність і достовірність дослідження забезпечувалася вихідними методологічними принципами, теоретичною обґрунтованістю, різноманітністю і надійністю використаних методів, репрезентативністю вибірки, математичною обробкою отриманих даних з використанням пакету комп'ютерних програм статистичного аналізу. Серед соціально-психологічних чинників розвитку особистості учнів найбільш цікавим, перш за все, є сімейні стосунки, ставлення підлітка до школи, однокласників, друзів, батьків, сім'ї в цілому; успішність та поведінка в школі. Для вимірювання цих показників застосовувались методики «Незакінчені речення», Колірний тест ставлень, а також вивчалися особові справи підлітків, здійснювався аналіз документів, що містять інформацію про успішність навчання та оцінку поведінки підлітків класними керівниками. Для діагностики суб'єктивного відчуття самотності ми застосували методику Д. Рассела та М. Фергюсона. Крім того, враховуючи соціальну депресивність індустріального регіону та активізацію суїцидальних ігор серед підлітків, виявлення в оточенні підлітка осіб з суїцидальною поведінкою проводилось за допомогою запитань №4-7 «Опитувальника суїцидальної поведінки». Смысловиттєві орієнтації та цінності досліджувались за допомогою індивідуальних бесід та інтерв'ю, методики «Ціннісні орієнтації» (у модифікації О.В.Мотків та Т.А.Огневої).

Так, у діагностиці, проведеної у березні-травні 2017 року, взяли участь 276 учнів 6-8 класів та 166 представники 9-11 класів загальноосвітніх шкіл Сакаганського району Кривого Рогу. Результати свідчать, що у учнів середньої ланки домінує у поведінці

демонстративність (50 % проти 26 % у учнів старшої ланки). Майже удвічі у школярів середнього віку над учнями-старшокласниками переважає ефективність (35 % і 63 % відповідно). Більш високим є і показник унікальності поведінки учнівської молоді 6-8 класів (42 %), тоді як у випускників він сягає усього 28 %. Показник соціальної неспроможності в учнів 6-8 та 9-11 класів є однаковим та становить 49 %, що демонструє ризик можливості неуспішності соціалізації. Надзвичайно високим є і соціальний песимізм: так, негативно оцінюють соціальний складник життя 67 % учнів старших класів та 64 % школярів середньої ланки. У 43 % старшокласників відбувся злам культурних бар'єрів, тоді як у учнів 6-8 класів цей показник становить лише 35 %. Природно, що пік максималізму поведінки припадає саме на учнів 6-8 класів (42 %), а у старшокласників цей прояв виявлено у 35 % випадків. Загрозливою є і відсутність тимчасової життєвої перспективи: її вбачають ясною 34 % учнів 6-8 класів та 31 % учень 9-11 класу, що викликає суттєве занепокоєння. Констатуємо і недостатній антисуїцидальний фактор: так, лише у 60 % учнів 6-8 класів та 74 % учнів 9-11 класів він виражений на достатньому та високому рівні, однак зустрічаються учні, коефіцієнт антисуїцидального фактору яких дорівнює 0 (див. рисунок 1).

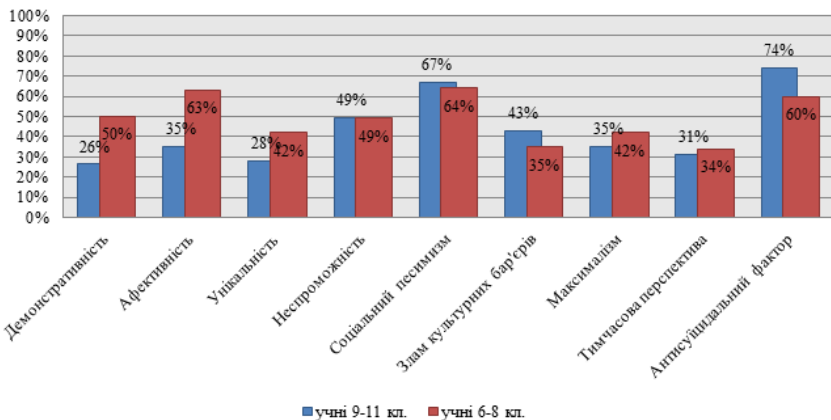

рис 1. Основні показники поведінки учнівської молоді Сакганського району, 2017р.

Крім того, запорукою вибудови вдалої життєвої траєкторії та формування успішного життєвого сценарію підлітка є визначення соціального середовища родини, у якому він перебуває. У більшості

родин учнів старших класів (67 %) панує демократичний стиль сімейного виховання. Однак, у 21 % родин учнів II-III ступенів батьки використовують авторитарний стиль виховання (див. рисунок 2).

рис. 2. Стиль сімейного виховання учнів Сакаганського району 5-11 кл., 2017р.

рис. 3. Готовність батьків до створення умов соціалізації особистості учнів 5-11 кл., 2017р.

Переважна більшість батьків (51 % у 5-11 класах) демонструють високий рівень готовності до створення умов соціалізації особистості дитини. Найголовнішою функцією сім'ї батьки одноставно визначили становлення особистості дитини та її виховання, найменш потрібною – формування уявлень про можливість завдяки шлюбу підвищити свій соціальний статус. Батьки учнів середньої та старшої ланки виділяють найголовнішими функціями навчитися не боятися труднощів, бути цілеспрямованим; навчитися дітям захищати себе, бути впевненим у собі. До найменш важливих було віднесено формування господарського ставлення до довкілля.

Відповіді респондентів щодо смисложиттєвих цінностей та орієнтирів були згруповані методом кластерного аналізу та ранжовані відповідно до частоти їх обрання старшокласниками (тут і далі k – коефіцієнт вибору критерію) (див. нижче рисунок 4).

Так, найвищою смисложиттєвою цінністю старшокласники індустріального регіону визначають родинне та сімейне благополуччя, 2-3 сходинку із приблизно рівними показниками значущості розділять саморозвиток та самопошук й стабільні соціальні стосунки. Не менш важливими школярі середньої та старшої ланки вважають здобуття якісної кар'єри, мандрівки та відкриття світу, матеріальне благополуччя, успішні особисті стосунки, роботу «у задоволення», визнання прикладом для наслідування. Найменш значущими для старшокласників ($k \leq 0.1$) є спортивні досягнення, бізнес-успіхи, здоров'я, мовна грамотність, благодійництво, життя заради дітей.

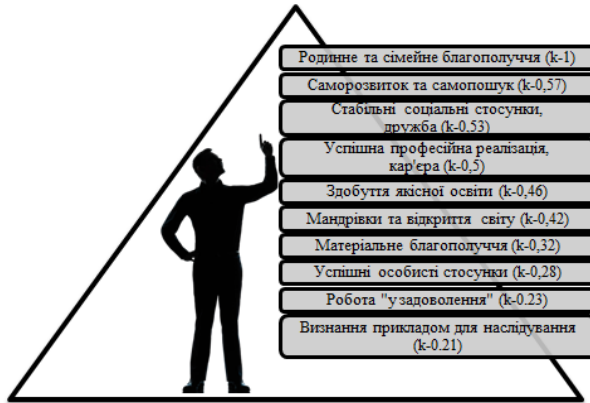

Рис. 4. Ієрархія смисложиттєвих цінностей та орієнтацій учнівської молоді індустріальних регіонів, 2017р.

Порівнюючи отримані результати із дослідженнями к.псих.н. Савчука О. В., проведеного у березні-квітні 2012 р., у яких взяло участь 1076 представників української молоді, констатуємо трансформацію ціннісної ієрархії. Так, у 2012 році, за вибором респондентів, найбільш значущими виявилися такі цінності: здоров'я – 72 % досліджуваних поставили цю цінність на перше місце; власне благополуччя – 68 %; фізична насолода – 56 % поставили цю цінність на перше місце та розваги – 31%. Найменш значущими виявилися свобода (21%), благополуччя близьких друзів (18%), чесність (14%), доброта (4%) [6].

Динаміка змісту смисложиттєвих цінностей та орієнтирів молоді індустріальних регіонів простежується і відносно результатів емпіричного дослідження стратегічних орієнтирів учнів м. Покров (раніше – Орджонікідзе) Дніпропетровської області, проведеного у квітні-травні 2013 року. Автор означеного дослідження П. І. Драгой вказує, що в ієрархії термінальних цінностей абсолютно домінують такі цінності: здоров'я (фізичне і психічне); щасливе сімейне життя; впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів). В ієрархії інструментальних цінностей абсолютно домінують такі цінності: життєрадісність (почуття гумору); вихованість (гарні манери). Третє рангове місце розділили такі цінності, як: чесність та акуратність; широта поглядів [0].

Таким чином, за останні 5 років в структурі життєвих пріоритетів молоді стався перехід від спрямованості на забезпечення здоров'я та гедоністичної поведінки й особистого благополуччя до

самоактуалізації, самореалізації та самовдосконалення. Незмінно важливою залишається цінність родинно-сімейних стосунків та соціальних відносин, нівелюється значення для молоді релігії, політики та бізнес-успішності.

Констатуємо, що сьогодні більшість представників української молоді знаходиться у пошуку можливості поєднання духовних та прагматичних цінностей. В педагогічному дискурсі це вказує на необхідність актуалізації особистості, яка через трансформовані, «олюднені» прагматичні цінності прямує до духовного зростання, будує ієрархічно правильну систему смисложиттєвих цінностей.

Поряд із тим, соціальна депресивність індустріальних регіонів та відсутність чітких сценаріїв розвитку особистості старшокласників у майбутньому детермінує появу цілої спільноти аутсайдерів, потрапляння до якої призводить до моральної деградації індивіда, зниження у нього цінності його життя, провокує асоціальні та протиправні форми самореалізації.

Сучасна українська молодь є схильною до аномічної деморалізованості, соціального песимізму та соціального цинізму, внаслідок чого у неї не формується стійка система смисложиттєвих цінностей та орієнтацій, що відповідала б перспективам демократичного розвитку суспільства.

Висновки із запропонованого дослідження. Таким чином, смисложиттєві цінності є формою самоусвідомлення, самовираження внутрішніх моральних, інтелектуальних, естетичних та інших сил і уявлень особистості, що перебувають у стійкому взаємозв'язку із її потребами, інтересами, мотивами поведінки ми, обумовлюючи їх й водночас перебуваючи у їх залежності.

Наявне соціокультурне макро-, мікросередовище української молоді індустріальних регіонів детермінує демонстративність її поведінки, соціальний песимізм та цинізм, наявність зламу культурних бар'єрів, відсутність чітких життєвих орієнтирів. В родинях старшокласників переважно домінує демократичний та потуральний стилі вихованні, а більшість батьків мають високий або середній рівень готовності до забезпечення соціалізації їх дітей.

Поряд із тим, сучасна соціально-економічна та політична ситуація в державі характеризується зростанням соціальної напруги, дисонансом між соціальними потребами суспільства та ступенем їх задоволення, руйнацією соціального потенціалу соціальної інфраструктури, зростанням частки маргіналізованих верств суспільства.

З огляду на це, відбувається активна відмова від раніше існуючих цінностей, в центрі яких вибудовувалась пріоритетність праці, матеріальне благополуччя, гедонізм. Набувають все більшого смисложиттєвого значення внутрішньорієнтовані цінності (комфортне сімейне та соціальне середовище, саморозвиток, самореалізація, мандрівки та якісна освіта) [2].

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямку є вивчення структурної організації життєвих стратегій молоді, а також особливостей функціонування когнітивного, емоційного, регулятивно-поведінкового та практичного компонентів життєвих стратегій молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драгой П. І. Ієрархія життєвих цінностей та стратегій сучасної української молоді (на прикладі дослідження учнівської молоді м. Орджонікідзе) // Грані. – 2014. – № 4. – С. 103-108.
2. Злобіна О. Суспільна криза і життєві стратегії особистості [Текст] / О. Злобіна, В. Тихонович. – К.: Стилос, 2011.– 238 с.
3. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості // Наука і освіта // Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. – Одеса. – 2008. – № 4-5. – С.28- 33.
4. Коханова О. П. Цінності та ціннісні орієнтації, їх роль у розвитку особистості // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – 2015. – Вип. 3. – С. 108-112.
5. Матяж С. В. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості / С. В. Матяж, А. О. Березянська // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Соціологія. – 2013. – Т. 225, Вип. 213. – С. 27-30.
6. Савчук О. В. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2012. – Вип. 16. – С. 60-67.

Алєхин М. Смыслжизненные ценности и ориентиры современной украинской молодежи индустриальных регионов.

В статье раскрывается понятие смыслжизненных ценностей и ориентаций. Освещается их классификация и механизмы формирования среди ученической молодежи. Автором приводятся результаты собственного социологического исследования по определению ценностей и жизненных ориентиров старшеклассников индустриальных регионов Украины, статистические данные сравниваются с результатами

аналогичных изысканий. Прослеживается динамика и характер изменений смысложизненных ценностей современной украинской молодежи.

Ключевые слова: смысложизненные ценности, ценностная ориентация, украинская молодежь, индустриальный регион.

Alyokhin M. Life values and landmarks of modern Ukrainian youth in industrial regions.

The article reveals the concept of meaningful values and orientations. Their classification and mechanisms of formation among pupils are described. The author presents the results of his own sociological research on the definition of values and life orientations of senior pupils of the industrial regions of Ukraine, statistical data are compared with the results of similar studies. The dynamics and character of changes in the meaningful values of modern Ukrainian youth are traced.

Keywords: vital values, value orientation, Ukrainian youth, industrial region.

Новосад К.

**ГОТОВНІСТЬ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ІЗ УКРАЇНИ ДО
УНИКНЕННЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ**

У статті проаналізовано актуальні проблеми становища трудових мігрантів з України. Висвітлено те, як уникнення невизначеності впливає на готовність до міграції у сусідні країни (Польща та Росія) та у розвинені країни світу (Велика Британія та США). Розглянуто можливості та витоки соціальних ризиків трудових мігрантів з України. Стаття є результатом порівняльного аналізу показників організаційних культур Герта Хофстеде.

Ключові слова: міжнародні трудові мігранти, порівняльний аналіз, уникнення невизначеності, соціальні ризики.

Постановка проблеми. Дослідження готовності трудових мігрантів до територіального переміщення визначається потребами прогнозування міграційних потоків, масштабів, форм та основних напрямів сучасних міграційних процесів. Ототожнення міграційної готовності з психологічним станом готовності людини до переселення обмежує можливості виключно короткостроковими прогнозами. Середньострокові та довгострокові прогнози, які мають спиратися на більш сталі фактори: суспільні традиції, культурні та ціннісні орієнтації спільнот, знаходяться поза увагою дослідників. Відкритим залишається питання співвідношення психологічної готовності до